

УДК 63-021.387:336.14

Невесенко А.В.

аспірант,

ННЦ «Інститут аграрної економіки»

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА З УРАХУВАННЯМ ЕКОЛОГІЧНИХ ВИКЛИКІВ

У статті розглянуто методичні засади сталого розвитку аграрного сектору економіки в умовах екологічних викликів. Доведено, що необхідне дослідження сталості розвитку в аграрному секторі саме в умовах трансформації бюджетної підтримки і оцінки екологічного впливу. Запропоновано показники, які дадуть змогу достовірно оцінити його стан. Проблемою на шляху втілення концепції сталого розвитку є формування системи вимірювань, індексів і індикаторів для кількісної і якісної оцінки цього процесу. Вимогами до вказаної системи вимірювань є її інформаційна «повнота» і адекватність представлення взаємозв'язаної тріади складових сталого розвитку. Обґрунтовано, що рівень сталого розвитку слід оцінювати за допомогою індексу, який розраховували як суму таких індексів: економічного, екологічного і соціального виміру з відповідними ваговими коефіцієнтами. Доведено, що розвиток нової економіки стимулюватиметься не тільки дефіцитом природних ресурсів, але й зростанням обсягів інформації і знань, застосуванням сучасних гармонізованих методик.

Ключові слова: бюджетна підтримка, аграрний сектор, ресурси, сталий розвиток, дефіцит, екологія, розвиток.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА С УЧЕТОМ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ВЫЗОВОВ

Невесенко А.В.

В статье рассмотрены методические основы устойчивого развития аграрного сектора экономики в условиях экологических вызовов. Доказано, что необходимо исследование устойчивости развития в аграрном секторе именно в условиях трансформации бюджетной поддержки и оценки экологического воздействия. Предложены показатели, которые позволят достоверно оценить его состояние. Проблемой на пути воплощения концепции устойчивого развития является формирование системы измерений, индексов и индикаторов для количественной и качественной оценки этого процесса. Требованиями к указанной системе измерений являются ее информационная «полнота» и адекватность представления взаимосвязанной триады составляющих устойчивого развития. Обосновано, что уровень устойчивого развития должен оцениваться с помощью индекса, который рассчитали как сумму таких индексов: экономического, экологического и социального измерения с соответствующими весовыми коэффициентами. Доказано, что развитие новой экономики будет стимулироваться не только дефицитом природных ресурсов, но и ростом объемов информации и знаний, применением современных гармонизированных методик.

Ключевые слова: бюджетная поддержка, аграрный сектор, ресурсы, устойчивое развитие, дефицит, экология, развитие.

METHODODOLOGICAL PRINCIPLES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT
OF AGRICULTURE CONSIDERING ENVIRONMENTAL CHALLENGES

Nevesenko A.

The article deals with methodological basis for sustainable development of the agricultural sector in terms of environmental challenges. Proved that the study of sustainable development in the agrarian sector in the conditions of transformation of budget support and evaluation of environmental impact. In the article are proposed indicators that will allow us to assess his condition. Problem on the way of realization of the concept of sustainable development is formation of system of measurements, indices and indicators for the quantitative and qualitative assessment of the process. Requirements specified system of measurement is its information completeness and adequacies of representation are interrelated components of the triad of sustainable development. It is proved that the level of sustainable development should be assessed using the index, which is calculated as the sum of the indices: economic, environmental and social dimensions with appropriate weighting coefficients. It is proved that the development of the new economy will be stimulated not only by the scarcity of natural resources, and higher volumes of information and knowledge, using modern harmonized methods.

Keywords: budget support, agriculture, resources, sustainability, scarcity, environment, development.

Постановка проблеми. Важливою складовою визначення сталого розвитку аграрного сектору економіки в умовах екологічних викликів, зокрема сталого розвитку сільського господарства, є загальна методика дослідження. Необхідно зазначити, що застосування загальної методики досліджень з огляду сталого розвитку сільського господарства пов'язане з використанням методик, які об'єднані в систему теорій, принципів та правил, що мають виняткове значення для формування сталого розвитку аграрного сектору, особливо в умовах трансформації бюджетної підтримки галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання досягнення продовольчої безпеки та зниження недоїдання людей виокремлено у розряд глобальних пріоритетів порядком денним у сфері сталого розвитку на період до 2030 року [1, с. 3–17; 2, с. 126–131; 3; 8]. Значне місце у виробництві харчових продуктів посідає виробництво сільськогосподарської продукції. На визначальну роль теоретичного знання, інформації та науки у розвитку суспільства вказував і П. Друкер. Він доводив, що нам потрібна нова концепція інформації та нове розуміння процесів [4, с. 33] саме тому, що сучасну економіку формує інформація – новий «важливий ресурс», який значною мірою відрізняється від будь-яких наявних ресурсів [2; 5, с. 48; 9].

Постановка завдання. На даному етапі розвитку України важливим є виокремлення глобальних пріоритетів сталого виробництва продукції сільського господарства, включаючи застосування ефективних методик сталого розвитку аграрного сектору з урахуванням екологічних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення теоретичних засад і прикладних аспектів сільськогосподарської діяльності свідчить про те, що на рубежі століть вчення В. Вернадського про ноосферу виявилось необхідною платформою для розробки триединої концепції сталого еколого-соціально-економічного розвитку. Нова концепція системно об'єднала три головні компоненти сталого розвитку суспільства: економічний, природоохоронний і соціальний. Дослідження підтверджують, що економічний підхід полягає саме в оптимальному використанні обмежених ресурсів і застосуванні природо-, енерго- і матеріалозберігаючих технологій для створення потоку сукупного доходу, який забезпечував би принаймні збереження сукупного капіталу (фізичного природного або людського), з використанням якого цей сукупний дохід

створюється. Водночас перехід до інформаційного суспільства приводить до зміни структури капіталу на користь людського, укрупнюючи нематеріальні потоки фінансів, інформації й інтелектуальної власності. Нині ці потоки перевищують об'єми переміщення матеріальних товарів в 7 разів [6, с. 6–12; 10, с. 23–33]. Нову економіку знань стимулює зростання об'ємів інформації застосуванням сучасних методик.

Якщо поглянути з точки зору екології, то можна сказати, що сталий розвиток повинен забезпечити цілісність біологічних і фізичних природних систем, їх життєздатність, від цього залежить глобальна стабільність всієї біосфери. Особливого значення набуває здатність таких систем самовідновлюватися і адаптуватися до різноманітних змін замість збереження в певному статичному стані або деградації та втрати біологічної різноманітності.

Соціальна складова зорієнтована на людський розвиток, на збереження стабільності суспільних і культурних систем, на зменшення кількості конфліктів в суспільстві. Людина повинна стати не об'єктом, а суб'єктом розвитку. Вона повинна брати участь в процесах формування своєї життєдіяльності, ухваленні і реалізації рішень, контролі за їх виконанням. Важливе значення для забезпечення цих умов мають справедливий розподіл благ між людьми, толерантність у відносинах між ними, збереження культурного капіталу і його різноманітність раніше всієї спадщини недомінуючих культур. Системне узгодження і збалансування цих трьох складових блоків – завдання величезної складності. Зокрема, взаємозв'язок соціальної і екологічної складових приводить до необхідності збереження однакових прав сьогоденних і майбутніх поколінь на використання природних ресурсів. Взаємодія соціальної і економічної складових вимагає досягнення справедливості під час розподілу матеріальних благ між людьми і надання цілеспрямованої допомоги бідним шарам суспільства. І нарешті, взаємозв'язок природоохоронної і економічної складових вимагає вартісної оцінки техногенних впливів на навколишнє середовище. Вирішення цих завдань – головний виклик сьогоденного дня для національних урядів, авторитетних міжнародних організацій і всіх прогресивних людей [2; 5].

Як показують дослідження, методики традиційно поділяються на загальні і спеціальні, які знаходяться у взаємодії та впливають одна на одну. Загальна методика – це традиційний підхід до аналізу економічних процесів, який починається з дослідження зовнішніх чинників стану фінансового ринку, потім охоплює окремі, специфічні сектори економіки і закінчується аналізом конкретного товару. Зараз важливо, щоб гармонізація відносин трьох структурних підсистем цивілізованого світу – соціуму, економіки і навколишнього середовища – увійшла до важливих напрямів агропромислової політики України. Загальна методика дослідження має віддзеркалювати її теоретичні та практичні можливості, а також об'єднувати сукупність пізнавальних процедур та операцій щодо співвідношення трьох підсистем цивілізованого світу. На рис. 1 запропоновано етапи дослідження сталого розвитку сільського господарства.

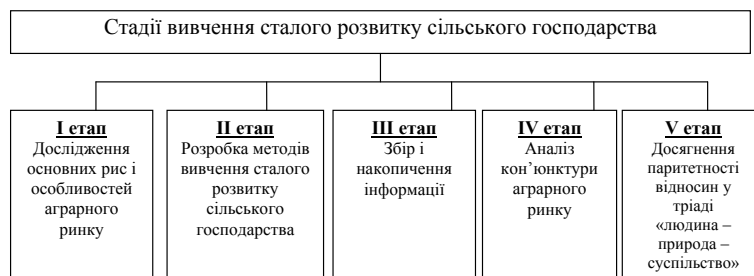

Рис. 1. Стадії дослідження сталого розвитку сільського господарства [2, с. 126–131; 4; 6; 10, с. 23–33]

Дослідження сталого розвитку сільського господарства включає такі види аналізу: ретроспективний – огляд розвитку сільського господарства в минулому; оперативний – поточна оцінка стану сільської місцевості; перспективний – прогнозування розвитку аграрного ринку; тематичний – аналіз обраного напрямку розвитку сільського господарства; системний – визначення впливу економічних, соціальних та екологічних чинників на розвиток сільського господарства; обов'язків – його результати повинні обов'язково враховуватися під час прийняття рішень щодо розвитку аграрного ринку; рекомендований – його результати не є обов'язковими, а можуть бути враховані під час прийняття рішень. Не можна ставити знак рівності між методологією і методикою. Вони істотно відмінні між собою: на основі методології розробляється стратегія розвитку, а методики містять конкретні рекомендації і засоби (інструментарій) для реалізації обраної стратегії на практиці. Звідси випливає, що методики – це складові елементи методології, які об'єднують цілий ряд методів сталого розвитку сільського господарства. Іншими важливими складовими елементами методології є принципи сталого розвитку. Принципи сталого розвитку можуть бути реалізованими тільки на основі розробки і застосування відповідних методів (методик) [10; с. 23–33]. Узагальнюючи наявні класифікації, зобразимо графічну схему методів дослідження сталого розвитку сільського господарства на рис. 2.

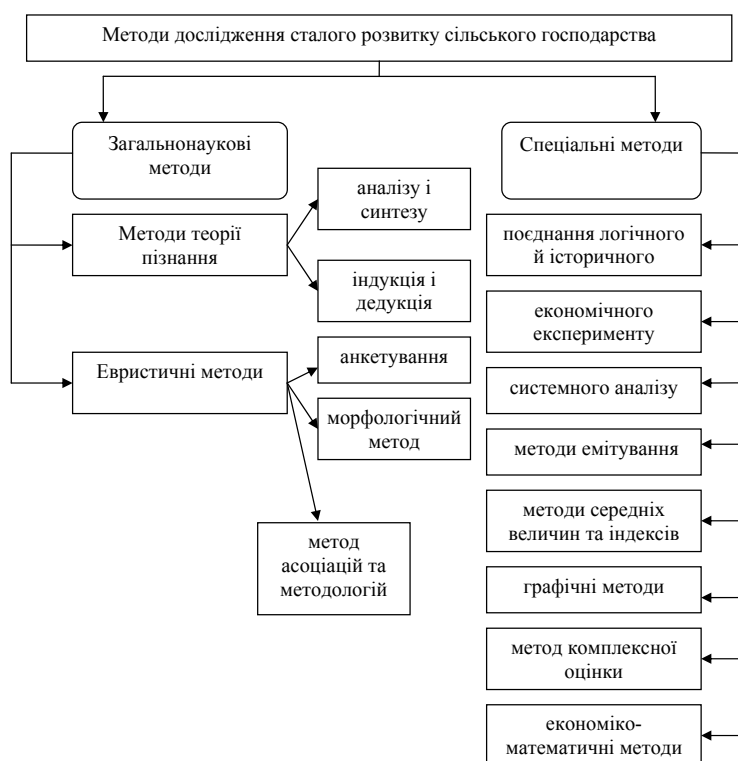

Рис. 2. Схематичне групування методів дослідження сталого розвитку сільського господарства на етапі глобальних трансформацій [3; 6; 7–10]

Методичною основою цього дослідження є геосистемний підхід до вирішення проблем сталого розвитку і, відповідно, метод системного аналізу. Використання вказаних вище методів потребує чіткої постановки мети; вибору методики і розробки плану; контролю за коректністю і

надійністю результатів; обробки, осмислення і тлумачення одержаного масиву даних з цієї тематики. Основна мета дослідження сталого розвитку сільського господарства – визначити досягнення паритетності відносин у тріаді «людина – природа – суспільство». Серед загальнонаукових методів пізнання чільне місце повинно належати аналізу як процесу розумового або фактичного розкладання цілого на складові частини, а також синтезу як поєднанню різних елементів, сторін предметів у єдине ціле; індукції і дедукції, які також є парними, взаємопов'язаними методами наукового пізнання. Різниця між ними ґрунтується на існуванні різних підходів до одержання висновків – дедуктивного та індуктивного [1; 7; 9, с. 23–33].

Серед спеціальних методів пізнання сталого розвитку сільського господарства важливе місце повинно належати: а) науковій абстракції як методу поглибленого пізнання дійсності; метод заснований на звільненні інформаційного матеріалу від випадкового, неістотного і виокремлення в ньому сталого, типового; б) логічному та історичному підходам, що звільняють оцінку історичного розвитку від випадковостей, зигзагів, що не є властивими конкретному процесу; отримані висновки при цьому необхідно зіставляти з фактами, конкретним аграрним регіоном; в) експерименту, в якому особливе місце відводиться новому нормативному Акту Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року», що здійснюються на сучасних етапах сталого розвитку сільського господарства в Україні.

Як показали проведені у процесі наукового пошуку дослідження, економічна теорія здатна здійснювати аналіз на двох рівнях: макроекономічному і мікроекономічному. Рівень макроекономічного аналізу з цієї тематики ґрунтується переважно на показниках сільського господарства загалом. Аналіз на мікрорівні вимагає аналізу конкретних показників одного регіону. Тому доцільним є дослідження саме на мікрорівні сільського господарства в розрізі областей, зокрема Черкаської області. Актуальною задачею також є оптимізація регіональної політики, укрупнення низових ланок місцевого самоврядування з метою підвищення їхньої економічної достатності і, відповідно, самостійності за умови збереження при цьому стабільності на більш високому рівні одиниць адміністративно-територіального устрою.

Очевидно, що важливою проблемою на шляху втілення концепції сталого розвитку є формування системи вимірювань (індексів та індикаторів) для кількісної і якісної оцінки цього дуже складного процесу. Головні вимоги до вказаної системи вимірювань – її інформаційна «повнота» і адекватність представлення взаємозв'язаної тріади складових сталого розвитку. У цьому напрямі нині працюють як відомі міжнародні організації, так і численні наукові колективи, але однозначного узгодження цієї системи вимірювань поки що досягти не вдалося. Тому приведемо систему вимірювань сталого розвитку, запропоновану Інститутом прикладного системного аналізу НАН України і МОН України. Рівень сталого розвитку оцінюватимемо за допомогою відповідного індексу $I_{\text{ср}}$, який розраховується як сума індексів для трьох вимірювань: економічного ($I_{\text{екон}}$), екологічного ($I_{\text{екол}}$) і соціального ($I_{\text{соц}}$) з відповідними ваговими коефіцієнтами. А кожен з індексів $I_{\text{екон}}$, $I_{\text{екол}}$, $I_{\text{соц}}$ розраховуватимемо з використанням відомих в міжнародній практиці індексів та індикаторів. Звичайно, всі індикатори, що впливають на складові приведені індекси, як і самі ці індекси, вимірюються в різних одиницях і мають різні інтерпретації. Тому вони приводяться до нормованої форми так, щоб їх зміни, як і зміни самих індексів, знаходилися в діапазоні від 0 до 1. У такому разі якнайгірші значення названих індикаторів відповідатимуть числовим значенням, близьким до 0, а якнайкращі – наблизитимуть ці значення до 1. Таке нормування дає змогу розрахувати кожен з індексів $I_{\text{екон}}$, $I_{\text{екол}}$, $I_{\text{соц}}$ і $I_{\text{ср}}$ у вигляді середньої суми своїх складових з відповідними ваговими коефіцієнтами.

По-перше, індекс економічного вимірювання ($I_{\text{економ}}$) сформуємо з таких глобальних індексів: а) індекс конкурентоздатного розвитку (далі – індекс конкурентоспроможності – $I_{\text{к}}$), розроблений

організаторами Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum); цей індекс щорічно визначається для 117 економік світу і публікується у формі так званого Глобального звіту про конкурентоспроможність; індекс конкурентоспроможності формується з таких трьох індикаторів, як індикатор технологічного розвитку країни; індикатор цивільних інститутів і індикатор макро-економічного середовища; ці три індикатори обчислюються на базі 47 даних про стан трансферу технологій та інноваційного розвитку країни, рівень розвитку інформаційних і комунікаційних технологій, рівень витрат країни на дослідження і розвиток, рівень іноземних інвестицій, рівень незалежності бізнесу від уряду, рівень корупції в країні тощо; б) індекс економічної свободи (I_{ec}), розроблений інтелектуальним центром фонду "Heritage Foundation"; він щорічно друкується у "Wall Street Journal"; індекс економічної свободи формується з таких десяти індикаторів, як торгова політика країни, фіскальне навантаження з боку уряду, урядова інтервенція в економіку, монетарна політика, потоки капіталів та іноземних інвестицій, банківська і фінансова діяльність, політика формування цін і оплати праці, права на приватну власність, політика регулювання, неформальна активність ринку; ці десять індикаторів отримують, використовуючи 50 наборів різноманітних даних економічного, фінансового, законодавчого і адміністративного характеру.

По-друге, індекс екологічного вимірювання ($I_{ев}$) оцінюватимемо за допомогою відомого індексу ESI (Environmental Sustainability Index), розрахованого Центром за екологічним законодавством і політикою Йельського університету (США) для 146 країн світу. Індекс ESI сформований з 21 екологічного індикатора, які розраховувалися на основі використання 76 наборів екологічних даних про стан природних ресурсів в країні, рівні забруднення навколишнього середовища у минулому і сьогодні, зусиллях країни у сфері управління екологічним станом, здатності країни покращувати екологічні характеристики тощо.

Індекс ESI кількісно визначає здатність тієї або іншої країни захищати своє навколишнє середовище як в поточний період часу, так і в довгостроковій перспективі, виходячи з п'яти критеріїв: наявність національної екологічної системи; можливість протидії екологічним впливам; зниження залежності людей від екологічних впливів; соціальні та інституційні можливості країни відповідати на екологічні виклики; можливість глобального контролю за екологічним станом країни. Також цей індекс може використовуватися як могутній інструмент для ухвалення рішень на аналітичному рівні з урахуванням соціальних і економічних вимірювань сталого розвитку країни.

По-третє, індекс соціального вимірювання ($I_{св}$) сформуємо шляхом усереднювання таких трьох глобальних індексів: а) індекс якості і безпеки життя ($I_{я}$), розроблений міжнародною організацією "Economist Intelligence Unit"; цей індекс формується за допомогою таких дев'яти індикаторів, як ВВП на одну особу по паритету купівельної спроможності; середня тривалість життя населення країни; рейтинг політичної стабільності і безпеки країни; кількість розведених сімей на 1 000 населення; рівень суспільної активності (активність профспілок, громадських організацій тощо); відмінності по географічній широті між кліматично теплішими і холоднішими регіонами країни; рівень безробіття в країні; рівень політичних і цивільних свобод в країні; співвідношення середньої заробітної плати чоловіків і жінок; б) індекс людського розвитку ($I_{лр}$), який використовується програмою ООН "United Nations Development Program"; він формується за допомогою таких трьох індикаторів: 1) тривалість життя; 2) грамотність та охоплення навчанням; 3) ВВП на одну особу за паритетами валют, співвідношенням цін на «споживчий кошик», що складається з декількох сотень товарів та послуг; в) індекс суспільства, заснований на знаннях, або К-суспільства ($I_{кс}$), розроблений департаментом ООН по економічному і соціальному розвитку. Цей індекс визначається такими основними індикаторами, як інтелектуальні активи суспільства; перспективність розвитку суспільства і якість розвитку суспільства, які формуються за допомогою 15 даних про рівень володіння молоді освітою та інформацією, інвестиційний клімат

в країні, рівень корупції, про нерівність розподілу матеріальних і соціальних благ (GINІіндекс), про рівень дитячої смертності.

На наш погляд, сталість сільськогосподарського розвитку – це не тільки можливість подолати несприятливі для сільського господарства явища, але й здатність використовувати їх з найбільшим ефектом. Виходячи з цього, під сталістю сільськогосподарського виробництва необхідно розуміти здатність системи за різних умов внутрішнього і зовнішнього середовища здійснювати поступове розширене відтворення для задоволення життєвих потреб нинішніх і майбутніх поколінь за збереження природного потенціалу.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, в умовах глобальних трансформаційних процесів дослідження сталості розвитку в аграрному секторі саме в умовах трансформації бюджетної підтримки і під час екологічного впливу на розвиток економіки потребує використання різних критеріїв і показників, які дають змогу отримати достовірну оцінку його стану. Водночас використання запропонованих методичних підходів до обґрунтування їх вибору, методів розрахунку, визначення закономірностей розвитку приведе у майбутньому до удосконалення системи економічного регулювання сталого розвитку сільського господарства в контексті реалізації положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

1. Вдовенко Н. Глобальні пріоритети сталого виробництва сільськогосподарської продукції / Н. Вдовенко // *Innovative solutions in modern science*. – 2016. – № 4 (4). – С. 3–17.
2. Shakuntala Haraksingh Thilsted, Andrew Thorne-Lyman. *Sustaining healthy diets: The role of capture fisheries and aquaculture for improving nutrition in the post-2015 era Food Policy*. – V. 61. – May, 2016. – P. 126–131.
3. *The transformation of our world: an Agenda for sustainable development for the period up to 2030 [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : http://globalcompact.ru/files_manager/Povestka_dny_v_oblasti_UR_do_2030.pdf.
4. Друкер П. *Епоха разрива: ориентиры для нашего меняющегося общества* / П. Друкер ; пер. с англ. – М. : Вильямс, 2007. – 336 с.
5. Друкер П. *Задачи менеджмента в XXI веке* / П. Друкер ; пер. с англ. – М. : Вильямс, 2003. – 272 с.
6. Вдовенко Н. *Державне регулювання розвитку аквакультури в Україні : [монографія]* / Н. Вдовенко. – К. : Кондор-Видавництво, 2013. – 464 с.
7. Вдовенко Н. *Сучасна парадигма регулювання розвитку галузей аграрного сектору в умовах глобального дефіциту продовольства* / Н. Вдовенко, Ю. Хижняк // *Science Rise*. – 2015. – № 2/3 (7). – С. 20–26.
8. Vdovenko N. *Mechanisms of regulatory policy application in agriculture* / N. Vdovenko // *Економічний часопис XXI*. – 2015. – № 5–6. – С. 53–56.
9. Вдовенко Н. *Зміни у глобальних тенденціях формування біологічних активів та сільськогосподарської продукції* / Н. Вдовенко, Л. Богач / *Науковий вісник Полісся*. – 2016. – № 4 (8). – С. 162–167.
10. Korobova N. *Methods of state regulation of agricultural sector in terms of the orientation of the economy to safety and quality standards* / N. Korobova, N. Vdovenko // *Wspolnaca Europejska*. – 2015. – № 3 (3). – Vol. 3. – С. 23–33.

E-mail: nata0409@gmail.com